

Ìwé Dániẹ̀lì – Ọ̀gọ̀rùn-ún kan lẹ̀dọ̀gbọ̀n àti mǎrùn-ún

Ìwà Ọ̀lọ̀run Nínú Ara: Ìjẹ̀wọ̀ Jinlẹ̀ ti Peteru àti Àwọn Ìtẹ̀síwájú Rẹ̀

Jeff Pippenger

2024-04-15

Nígbà tí Peteru gbé idáhùn rẹ̀ kalẹ̀ sí ibèrè Kristi ní ti ẹnì tí àwọn ọ̀mọ-ẹ̀yìn wí pé Kristi jẹ́, ó sọ pé Jesu ni Ẹ̀ni Ààmi-òróró, Kristi, Mèsáyà nǎà. Ó tún sọ pé Ọ̀un ni Ọ̀mọ Ọ̀lọ̀run.

Nígbà tí Jẹ̀sù dé agbègbè Kesarea Filipi, ó béèrè lẹ̀wọ̀ àwọn ọ̀mọ-ẹ̀yìn rẹ̀ pé, “Ta ni àwọn ẹ̀niyàn wí pé ẹ̀mi, Ọ̀mọ ẹ̀niyàn, jẹ́?” Wọ̀n sì wí pé, “Àwọn kan wí pé iwọ̀ ni Johanu Oníbatisí; àwọn mǐràn, Elijah; àwọn mǐràn sì ni Jeremiah, tàbí ọ̀kan nínú àwọn wòlìi.” Ó wí fún wọ̀n pé, “Sùgbọ̀n ẹ̀yin, ta ni ẹ̀yin wí pé ẹ̀mi jẹ́?” Simonu Peteru sì dáhùn, ó sì wí pé, “Ìwọ̀ ni Kristi, Ọ̀mọ Ọ̀lọ̀run aláàyè.” Jẹ̀sù sì dáhùn, ó sì wí fún un pé, “Alábùkún ni iwọ̀, Simonu Barjona; nítorí ẹ̀ran ara àti ẹ̀jẹ̀ kò fi ẹ̀yí hàn fún ọ, bí kò ẹ̀ Baba mi tí ó wà ní ọ̀run. Ẹ̀mi pẹ̀lú sì wí fún ọ̀ pé, iwọ̀ ni Peteru, àti lórí àpáta yí ni ẹ̀mi yóò kọ̀ ijọ mi; àwọn ẹ̀nu-bọ̀nà ọ̀run àpáàdi kì yóò sì borí rẹ̀. Ẹ̀mi yóò sì fi àwọn kọ̀kọ̀rọ̀ ijọba ọ̀run fún ọ; ohunkóhun tí iwọ̀ bá dè ní ayé, a ó dè é ní ọ̀run; ohunkóhun tí iwọ̀ bá tú ní ayé, a ó tú ú ní ọ̀run.” Matteu 16:13–19.

Nípasẹ̀ Pétérù ni Ẹ̀mí Mímọ̀ gbé òtítọ̀ pàtàkì kalẹ̀ fún ọ̀kẹ̀ mérénlélógórin ẹ̀gbẹ̀rún [144,000] kí wọ̀n lè lóye. Ó ẹ̀ ẹ̀be ní Páníùmù, ẹ̀yí tí í ẹ̀ Késàrià Filípì. Páníùmù ni ibi tẹ̀npilì mímọ̀ jùlọ̀ nínú ìjọ̀sin dragoni, nítorí Gírìsì dúró fún ayé, àti ayé ní àwọn ọ̀jọ̀ ikẹ̀yìn ni Àjọ̀ Ìṣòkan Àgbáyé, ẹnì tí í ẹ̀ aṣojú ayé dragoni. “Àwọn ẹ̀nu-bọ̀nà ọ̀run àpáàdi” jẹ́ orúkọ̀ fún tẹ̀npilì Pani, ọ̀lọ̀run ewúrẹ̀ ti Gírìkì. A kọ̀ tẹ̀npilì nǎà sí iwájú ihò kan tí ó ní Orísun Páníùmù nínú rẹ̀. Orísun Páníùmù n pèsè omi fún Odò Jódàni, ẹ̀yí tí í ẹ̀ àmi Kristi.

Orúkọ̀ nǎà “Jordan” túmọ̀ sí “ẹnì tí n sọkalẹ̀,” ó sì bèrẹ̀ ìrinàjò rẹ̀ ní agbègbè olókè nlá ti àríwá Ísírẹ̀lì, ní fifa orísun àkókọ̀ rẹ̀ láti inú àwọn ìsun omi Ọ̀kẹ̀ Hermon, gíga jùlọ̀ nínú Hermon Range, níbi tí ìsun omi tí a n pè ní “àwọn ẹ̀nubodè ọ̀run àpáàdi” wà. Hermon túmọ̀ sí “mímọ̀,” “Jordan” sì túmọ̀ sí “láti sọkalẹ̀.” Odò Jordan n sà̀n láti ilẹ̀ gíga Ọ̀kẹ̀ Hermon, ó sì n sọkalẹ̀ gba Jordan Rift Valley, títi ó fi dé Ọ̀kun Ọ̀kú, ẹ̀yí tí ó jẹ́ ibi tí ó kéré jùlọ̀ lórí ilẹ̀ ayé.

Àwọn omi tí n bó Odò Jódàni, tí ibèrẹ̀ wọ̀n ti wá láti inú tẹ̀npilì Pani, tí wọ̀n sì parí dé ibi tí ó kéré jù lọ̀ lórí ilẹ̀ ayé, sàpẹ̀rẹ̀ isàlẹ̀kalẹ̀ tí Ọ̀mọ Ọ̀lọ̀run ẹ̀ nígbà tí Ó fi ọ̀kẹ̀ mímọ̀ gíga jù lọ̀ sílẹ̀ láti sọkalẹ̀ wá sí “òkun òkú” tí ó kéré jù lọ̀ nínú ayé yí. Isàlẹ̀kalẹ̀ Kristi láti ọ̀run wá sí ikú lórí àgbélébùú tún sàpẹ̀rẹ̀ pé Ó gbé ẹ̀ran ara ẹ̀niyàn tí ó subú wọ̀ ara Rẹ̀, nítorí ìrinàjò Rẹ̀ láti ọ̀run wá sí àgbélébùú ni àwọn omi tí ó ti “àwọn ẹ̀nu-ọ̀nà ọ̀run àpáàdi” n bó.

Ọ̀kun Ọ̀kú kì í ẹ̀ ibi tí ó rẹ̀ jùlọ̀ lórí ilẹ̀ ayé nikan, sùgbọ̀n ọ̀un ni omi tí ó ní iyọ̀ jùlọ̀ lórí ilẹ̀ ayé, ó pọ̀ ní iyọ̀ ní ilọ̀po mèsàn-án ju ọ̀kun lọ̀. Ikú Kristi lórí àgbélébùú, gégé bí Ọ̀kun Ọ̀kú ẹ̀ sàpẹ̀rẹ̀ rẹ̀, ni ibi tí Ó ti fi mú májẹ̀mú Rẹ̀ dúró pẹ̀lú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀.

Kí iwọ̀ sí máa fi iyò dán gbogbo ọ̀rẹ̀ ẹ̀bọ̀ ounjẹ̀ rẹ̀; bẹ̀ẹ̀ ni iwọ̀ kò gbọ̀dọ̀ jẹ́ kí iyò máa šalàísí nínú ọ̀rẹ̀ ẹ̀bọ̀ ounjẹ̀ rẹ̀, iyò majemu Ọ̀lórún rẹ̀: pẹ̀lú gbogbo ẹ̀bọ̀ rẹ̀ ni iwọ̀ yòò máa rú iyò.
Lefitiku 2:3.

Lójú ọ̀nà láti ọ̀dọ̀ àwọn ìsun omi Òkè Hẹ̀mónì, Odò Jódàní n kọ́já láàrín Òkun Gálìlì, èyí tí a tún mò sí Adágún Tíbéríùsì àti Adágún Kínérẹ̀tì. Gálìlì túmọ̀ sí “àmi ìdì” tàbí “ibi iyípadà.” Tíbéríùsì ni orúkọ̀ aláakòóso ará Róòmù tí ó tẹ̀ lé Ágústòsì Késàrí, àti nítorí ìrísí adágún nàà, a fi n pè é ní Kínérẹ̀tì, èyí tí ó túmọ̀ sí “háàpù” tàbí “lírè.” Ibi iyípadà fún aráyé ni ìgbà tí Tíbéríùsì Késàrí n ọ̀sọ̀sọ̀ tí a sì kàn Jèsù mò àgbélébùú, tí gbogbo háàpù ní ọ̀run sì dákẹ̀. Èrì ipínlẹ̀ ilẹ̀-ayé ti Odò Jódàní ní ibásepe pẹ̀lú “àwọn ẹ̀nu-ọ̀nà ọ̀run àpáàdì,” èyí tí í ẹ̀ tẹ̀npìlì ọ̀lórún ará Gírííkì Pan, n sọ̀rọ̀ sí èrì nàà tí Pétèrù kẹ̀de nípasẹ̀ ìmísí Ẹ̀mí Mímọ̀.

Ìşedájé ara Kristi ni işòkan Ìwà-Ọ̀lórún àti ẹ̀dà èniyàn tí ó şelẹ̀ nígbà tí Ọ̀mọ Ọ̀lórún tí í ẹ̀ Ọ̀lórún gba ara èniyàn wò fún ara Rẹ̀, nípa bẹ̀ẹ̀ n şòkan Ìwà-Ọ̀lórún pẹ̀lú ẹ̀dà èniyàn, gégé bí a ti şapeere rẹ̀ nínú omi tí n jade láti orisun Pani tí ó n bọ Odò Jódàní. Ohun tí n bọ orisun Pani ni iri, ọ̀jò, àti yinyin tí ó rò sórí àwọn òkè Hẹ̀mónù, Hẹ̀mónù sì n sojú “òkè mímọ̀,” èyí tí í ẹ̀ Jerúsálẹ̀mù òkè ọ̀run.

Orin Ìgòkè ti Dafidi. Wò ó, bí ó ti dára tó, bí ó sì ti dùn tó, fún àwọn arákúnrin láti máa gbé pò ní işòkan! Ó dàbí òróró iyebíye lóri orí, tí ó şàn şòkalẹ̀ sí irungbòn, àní irungbòn Aaroni: tí ó sì şàn şòkalẹ̀ dé etí aşọ̀ rẹ̀; Bí iri Hẹ̀mónì, àti bí iri tí ó şòkalẹ̀ sórí àwọn òkè Sioni: nítorí níbẹ̀ ni Olúwa ti paşẹ̀ ibúkún nàà, àní iyè títi láé. Saàmù 133:1–3.

“òróró iyebíye” tí n şàn kalẹ̀ lóri irungbòn Ároni ni òróró tí a lò nígbà tí wòn fi yàn án, pẹ̀lú àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀, sí mímọ̀ gégé bí àlùfàà Ọ̀lórún.

Ìwọ̀ yòò sí mú lára ẹ̀jẹ̀ tí ó wà lóri pepe, àti lára òróró iyásímímọ̀, kí o sì wọn un sórí Áároni, àti sórí aşọ̀ rẹ̀, àti sórí àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀, àti sórí aşọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀ pẹ̀lú rẹ̀: a ó sì yà á sí mímọ̀, àti aşọ̀ rẹ̀, àti àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀, àti aşọ̀ àwọn ọ̀mọ̀ rẹ̀ pẹ̀lú rẹ̀. Eksodu 29:21.

Peteru sọ̀ ijẹ́wọ̀ ti gbogbo àwọn ọ̀mọ̀-èyìn nàà jade, àti ní şíşe bẹ̀ẹ̀ ó sọ̀ ijẹ́wọ̀ ti egbèrún ọ̀górún-ún mèrìnlélógójì nàà jade, àwọn tí a ó fi àmi òróró yàn gégé bí egbé àlùfàà kan soşo tí a gbé sókè gégé bí àsíá. “Òróró” tí ó fi àmi òróró yàn Áároni, jẹ́ bí iri Òkè Hẹ̀mónù pẹ̀lú, bẹ̀ẹ̀ sì ni iri àwọn òkè Sioni pẹ̀lú. “Òróró” nàà àti “iri” nàà ni ihin tí ó dúró fún ifiyàn Ẹ̀mí Mímọ̀.

È fi etí sílẹ̀, èyin ọ̀run, èmi yòò sí sọ̀rọ̀; iwọ̀ ilẹ̀ ayé nàà, gbọ̀ ọ̀rọ̀ ẹ̀nu mi. Èkọ̀ mi yòò rò bí ọ̀jò, ọ̀rọ̀ mi yòò şàn kalẹ̀ bí iri, bí ọ̀jò kékeré lóri ewé tútù, àti bí àkùdàáyà lóri koriko: Nítorí èmi yòò kẹ̀de orúkọ̀ Olúwa: ẹ̀ fi títóbi fún Ọ̀lórún wa. Diutarónómì 32:1–3.

“Ìri” nàà ni “èkọ̀” tí n sọ̀ kalẹ̀ lóri àwọn òkè Síónì, ó sì jẹ́ “òróró” ifúnróró tí n sọ̀ ọ̀górún-ún mèjìlélógójì egbèrún di ọ̀kan, àwọn ẹ̀ni tí í ẹ̀ àlùfàà Ọ̀lórún ní àwọn ọ̀jọ̀ ikeyìn. Èkọ̀ nàà n rò bí ọ̀jò, ó sì n şàn jade bí iri nítorí pé a “ti tẹ̀ é jade.” A ti tẹ̀ é jade nítorí pé ọ̀run àti ayé yòò fetí sí í, kí wòn sì gbọ̀ ọ̀rọ̀ ẹ̀nu Rẹ̀, nípasẹ̀ egbé àlùfàà kan tí a sọ̀ di ọ̀kan, tí í ẹ̀ àsíá tí n kẹ̀de àwọn iránşẹ̀ ti Èkún Áárin Òru àti Èkún Nílá.

Bí ó ti lẹ̀wà tó lóri àwọn òkè ni eşẹ̀ ẹ̀ni tí n mú iròyìn ayọ̀ wá, tí n kẹ̀de àlàáfíà; ẹ̀ni tí n mú iròyìn ayọ̀ ohun rere wá, tí n kẹ̀de ìgbàlá; tí n wí fún Sioni pé, Ọ̀lórún rẹ̀ n jẹ̀ ọ̀ba! Àwọn olùşọ̀

rẹ yòò gbé ohùn wọn sókè; wọn yòò fi ohùn wọn kòrin pọ: nítorí wọn yòò rí i lójúkojú, nígbà tí Oluwa yòò tún mú Sioni padà. Ẹ bú silẹ ní ayọ, ẹ kòrin pọ, ẹyin ibi ahoro Jerusalemu: nítorí Oluwa ti tu àwọn èniyàn rẹ nínú, ó ti rà Jerusalemu padà. Oluwa ti sí apá mímọ rẹ payá ní ojú gbogbo àwọn orílẹ̀-èdè; gbogbo ipèkun ayé yòò sì rí igbàlà Ọlórún wa. Isaiah 52:7–10.

Àwọn olùṣò ojó ikeyin, tí Peteru ṣàpeṣe wọn, n kède igbàlà àti àlàáfia, wọn yòò sì di ọkan, nítorí wọn yòò ríran ní ojú kan náà. Èyí n ṣelẹ nígbà tí “Olúwa mú Siónì padà wá.” Ọrọ̀ Héberù tí a túmọ̀ sí “mú padà wá” túmọ̀ sí “yí padà.” Nígbà tí Olúwa bá yí Siónì padà, ó túmọ̀ sí pé Siónì ti wà ní igbèkùn, gégé bí itúkà náà ṣe ṣàpeṣe rẹ, a sì yí i padà nígbà tí igbèkùn náà bá dọ́pín.

Nítorí báyii ni Olúwa wí pé, Lẹyin ọdún àádòrin tí yòò pé ní Babeli, Èmi yòò bè yín wò, èmi yòò sì mú ọrọ̀ rere mi ṣe sí yín, nípa mímú yín padà sí ibi yí. Nítorí mo mọ̀ irònú tí mo n rò sí yín, ni Olúwa wí, irònú àlàáfia, kí í ṣe ti ibi, láti fi ọ́pín tí ẹ n retí fún yín. Nígbà náà ni ẹyin yòò ké pe mi, ẹ ó sì lọ̀ gbàdúrà sí mi, èmi yòò sì fetí sí yín. Ẹ ó sì wá mi, ẹ ó sì rí mi, nígbà tí ẹ bá fi gbogbo ọkàn yín wá mi. A ó sì rí mi, ni Olúwa wí: èmi yòò sì yí igbèkùn yín padà, èmi yòò sì kó yín jọ láti gbogbo orílẹ̀-èdè, àti láti gbogbo ibi tí mo ti lé yín lọ, ni Olúwa wí; èmi yòò sì mú yín padà sí ibi láti ibẹ̀ tí mo ti mú yín lọ ní igbèkùn. Jeremiah 29:10–14.

Gbogbo àwọn wòlúfi n sọ̀rọ̀ nípa àwọn ojó ikeyin, àti ní àwọn ojó ikeyin àwọn èniyàn Rẹ̀ wà nínú igbèkùn kan tí a ó yí padà, kí ẹ̀rì àsoṭelẹ̀ lè ṣe.

Ọrọ̀ tí ó tọ̀ Jeremáyà wá láti ọ̀dọ̀ Olúwa, pé, Báyii ni Olúwa Ọlórún Ísráèlì wí, pé, Kọ̀ gbogbo ọ̀rọ̀ tí mo ti sọ̀ fún ọ̀ sínú iwé kan. Nítorí, wò ó, àwọn ojó n bọ̀, ni Olúwa wí, tí èmi yòò mú igbèkùn àwọn èniyàn mi Ísráèlì àti Júdá padà, ni Olúwa wí: èmi yòò sì mú wọn padà sí ilẹ̀ tí mo fi fún àwọn baba wọn, wọn yòò sì gbà á. Jeremáyà 30:1–3.

Lẹyin ojó mēta àtààbò tí wón fi sùn, gégé bí Lásàrù ṣe sùn fún ojó mērin, tí Dánièlì sì sọ̀fọ̀ fún ojó mọ̀kàn�lógún, Máíkèlì jí àwọn ẹ̀lẹ̀rì méjèèjì náà dide, ẹni tí wón jẹ̀ àwọn èniyàn Rẹ̀ ní ojó ikeyin, ó sì mú wọn wá sínú iṣọkan, ó tún fi ọ̀róró yàn wón nípasẹ̀ iránṣẹ̀ kan tí a tẹ̀ jade káàkiri ayé. Iránṣẹ̀ náà ni “iri” Ọ̀kè Hẹmónì (òkè mímọ̀), tí n bọ̀ orisun omi Pani je, èyí tí ó sì n bọ̀ Odò Jódàni lẹyin náà. Ifi-oróró-yàn tí a ṣe nípasẹ̀ iránṣẹ̀ náà dúró fún ifi-oróró-yàn Jèsù, tí ó ṣàmì sí àkòkò tí Ó di Kristi, èyí tí Pétèrù fi mọ̀.

Nígbà tí Peteru fi dá Kristi mọ̀ gégé bí Ọmọ Ọlórún, ó ṣàfihàn Kristi gégé bí Ọmọ Ọlórún àti Ọmọ èniyàn pẹ̀lú, gégé bí a ti sọ̀jú rẹ̀ nípa omi “àwọn ẹ̀nu-ọ̀nà ọ̀run àpáàdì” tí n bọ̀ Odò Jódani. Ijéwọ̀ Peteru jẹ̀ èso imísí Èmí Mímọ̀, ó sì jẹ̀ ọ̀títọ̀ náà—pé Jèsù ni Kristi, Ẹni Ààmì-òróró, àti pé Ọ̀un jẹ̀ Ọlórún àti èniyàn pẹ̀lú—ni Jèsù tọ̀ka sí gégé bí ọ̀títọ̀ tí yòò jẹ̀ àárín gbùngbùn ijà sí àwọn èniyàn Ọlórún ní ojó ikeyin, àwọn tí Kristi ṣe ilẹ̀rì pé wọn yòò sẹ̀gun; nítorí “àwọn ẹ̀nu-ọ̀nà ọ̀run àpáàdì” kì yòò borí ọ̀títọ̀ yí.

Ọ̀títọ̀ ni pé ní ojó kọ̀kànlá, oṣù Kẹ́sán, ọ̀dún 2001, gégé bí a ti fi àmì ọ̀róró yàn Jèsù ní igbà iribọ̀mi Rẹ̀, bèè ni fifi èdìdì mọ̀ àwọn egbèrún kan oḡòrún-ún mērinlélógójì bèrè, àti nínú itàn náà ibànújẹ̀ yòò wà tí yòò pa àwọn èniyàn Rẹ̀ ti ojó ikeyin, tí Yòò fi jí wón dide, tí Yòò sì yi igbèkùn wón padà. Ilànà àjínde náà ní iṣọkan àwọn èniyàn Rẹ̀ sí ọ̀mọ-ogun alágbára kan tí a gbé sókè gégé bí àsíá. Iṣẹ̀ jíjì dide, iwènùmọ̀, iṣọkan àti gbígbé sókè, lẹyin ikú ní àwọn ọ̀pópónà, ni a ṣàfihàn nínú esè mēwàá tí tí dé mēèédógún nínú orí kọ̀kànlá ti Dánièlì, pẹ̀lú àwọn ipín mii nínú Bíbélì. Sùgbón

nínú ẹ̀sẹ̀ mètálá títí dé méeḗdógún, Kristi ti tún mú àwọn ọmọ-ẹ̀yìn Rẹ̀ wá sí Kesarea Filipi, sí Paniomu, níbẹ̀ ni a sì ti fi èdidì Ọlórún tẹ̀ mọ̀ wọn títí láé.

Nígbà nìkan tí a bá lóye ijinlẹ̀ àwọn òtító wònyí, ni a lè mò àwọn ọ̀ṣípáyá òtító tí ó wà nínú ẹ̀rí Kesarea Filipi. Nínú ẹ̀sẹ̀ kejìdínlógún ti orí kẹ̀rindínlógún nínú Matteu, a yí orúkọ Simoni Báriónà padà sí Peteru, èyí tí ó ọ̀pẹ̀pẹ̀ ẹ̀gbẹ̀rún mẹ̀rinlélógójì [144,000] gégé bí a ti sọ tẹ̀lẹ̀ nínú àpilẹ̀kọ kan láipẹ̀ yí. Ọ̀ṣípáyá ọ̀ṣírò tí a fi múlẹ̀ nínú ẹ̀sẹ̀ náà n gbé Jesu ga gégé bí Onínóm̀bà Àgbàyanu, nítorí kí í ẹ̀ pé a lè lóye Peteru nìkan gégé bí aṣojú ẹ̀gbẹ̀rún mẹ̀rinlélógójì [144,000], sùgbón Matteu 16:18 pẹ̀lú jẹ̀ ààmì ọ̀ṣírò tí “phi”.

Kí a tó sọ̀rọ̀ nípa ọ̀ṣírò tí ó ní í ẹ̀ pẹ̀lú “phi,” ó yẹ̀ kí a ọ̀kíyèsí pé “phi” jẹ̀ apá kan nínú ọ̀rọ̀ “Philippi,” èyí tí í ẹ̀ ẹ̀kẹ̀jì nínú àwọn orúkọ méjì ti ilú Panium. Ẹ̀sẹ̀ kẹ̀tálá-dín-lógún fi hàn pé Jésù bá Peteru sọ̀rọ̀ ní èdè Héberù, a sì kọ̀ ọ̀ sílẹ̀ ní èdè Gírííkì, lẹ̀yìn náà a tùmò ọ̀ sí èdè Gẹ̀ẹ̀sì. Àwọn ẹ̀gbésẹ̀ mètá wònyí n tọ̀ka sí àkóso Kristi lóri Ọ̀rọ̀ Rẹ̀. Nígbà tí a bá wo ọ̀rọ̀ náà pẹ̀lú ètò ọ̀ṣírò tí ilọ̀po àwọn ipò tí a fi nọ̀nbà sí, ó fi hàn pé orúkọ Peteru dọ̀gba pẹ̀lú ọ̀gọ̀rún-ún mẹ̀rinlélógójì ẹ̀gbẹ̀rún, báyí ni ó ẹ̀ n tẹ̀numọ̀ Jésù gégé bí Olùṣírò Alágbàyanu. Nínú ẹ̀sẹ̀ kan náà gan-an, níbi tí Jésù ti kẹ̀de pé Ọ̀un yóò kọ̀ ọ̀jọ̀ Rẹ̀, Olùṣírò Alágbàyanu náà ọ̀kóso ilàna itumò náà láti jẹ̀rìí pé òtító tí a ọ̀pẹ̀pẹ̀ nínú ẹ̀sẹ̀ kẹ̀tálá-dín-lógún nínú orí kẹ̀rindínlógún yóò ọ̀fihàn àmì ọ̀ṣírò “phi.”

Mo sì wí fún ọ̀ pẹ̀lú, pé iwọ̀ ni Peteru, àti lóri apáta yí ni èmi yóò kọ̀ ọ̀jọ̀ mi; àwọn ẹ̀nubodè ọ̀run apáàdi kí yóò borí rẹ̀. Matteu 16:18.

A kò kọ̀ ọ̀jọ̀ Rẹ̀ lóri ẹ̀kọ̀ nìkan pé Jésù ni Kristi, àti pé Ọ̀un ni Ọ̀mọ̀ Ọ̀lórún, sùgbón pẹ̀lú lóri òtító náà pé Ọ̀un ni Ọ̀rọ̀ náà, àti pé Ọ̀rọ̀ náà ni ó dá ohun gbogbo sílẹ̀, tí ó sì n ọ̀kóso ohun gbogbo, títí kan ọ̀ṣírò, gírámà, àti ọ̀ṣẹ̀ àwọn èniyàn.

Nínú ẹ̀ni náà pẹ̀lú ni a sì ti rí ogún gbà, níwọn bí a ti yàn wá tẹ̀lẹ̀ gégé bí ète ẹ̀ni tí n ọ̀ṣẹ̀ ohun gbogbo gégé bí ipinnu ifẹ̀ tirẹ̀. Efesu 1:11.

Phi, tí a sá̀bà máa n ọ̀jọ̀ fún pẹ̀lú lẹ̀tá Gírííkì φ (phi), jẹ̀ àdúróṣinṣin ọ̀ṣírò kan tí ó ferẹ̀ tó 1.618033988749895. Nóm̀bà yí ni a mò sí ipín wúra tàbí iwòntúnwonsi àtòrunwá. Ó jẹ̀ “nóm̀bà aláilógún”, èyí tí ó tùmò sí pé a kò lè fi hàn gégé bí idá méjì tí ó rọ̀rùn, àti pé ifarahàn rẹ̀ ní ẹ̀yà onídesímà n bá a lọ̀ láini ọ̀pin láisi àtúnbò.

Iwòntúnwá ní ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àbùdà àgbàyanu, ó sì n hàn ní oríṣííríṣíí àyíká nínú ọ̀ṣírò, ọ̀ṣẹ̀ ọ̀nà, faaji, èdà, àti àwọn pápá miiran. A máa n rí i lópò ẹ̀gbà nínú àwọn ọ̀rísí jìométírì, bíi onígún mẹ̀rin, onígún márùn-ún, àti dodecahedron, níbi tí ibáwọn apá tó gùn sí apá tó kúrú fi dọ̀gba pẹ̀lú phi.

Nínú ọ̀ṣẹ̀ ọ̀nà àti ọ̀ṣẹ̀ amúlẹ̀, a gbà pé iwòntúnwá n dá àwọn ipín tó lẹ̀wà dára sílẹ̀. Àwọn olórin àti àwọn ayaworan ti lò ó jálẹ̀ itàn, láti ọ̀dọ̀ àwọn ọ̀lájú ẹ̀gbàni dé àkókò Renaissance àti sí i, láti ẹ̀ ọ̀kópò, àwọn ilé, àti àwọn ọ̀ṣẹ̀ ọ̀nà. Nínú ọ̀ṣírò, iwòntúnwá farahàn nínú onírúurú àfòpíná ọ̀ṣírò àti àtẹ̀lẹ̀ nóm̀bà, títí kan àtẹ̀lẹ̀ Fibonacci, níbi tí ọ̀kọ̀ọ̀kan ọ̀rọ̀ rẹ̀ ti jẹ̀ apapọ̀ àwọn ọ̀rọ̀ méjì tó ọ̀sájú rẹ̀. Bí àwọn ọ̀rọ̀ inú àtẹ̀lẹ̀ Fibonacci ẹ̀ n pò sí i, ibáṣepò àwọn ọ̀rọ̀ tó tẹ̀ lẹ̀ ara wọn n sùn mọ̀ phi.

Nínú ẹ̀sẹ̀ 16:18, a rí fii ọ̀ṣírò náà (1.618...). Jésù, Ọ̀lórún “ẹ̀ni tí n ọ̀ṣẹ̀ ohun gbogbo gégé bí ipinnu ifẹ̀ tirẹ̀,” pinnu láti fi àkólẹ̀ idánimò Rẹ̀ gégé bí Palmoni, Nóm̀bà Iyanu, tàbí Olùkà Àwọn Àṣírí, sílẹ̀

nínú ilẹ̀-ayé àṣòṭélé tí ń dá ibi ogun ijà ijọ Rẹ̀ mọ̀ lòdì sí àwọn ẹ̀nu-òṅà ọ̀run àpáàdì ní àwọn ojọ̀ ikeyìn. Ní ibi ogun àṣòṭélé nàà, nípasẹ̀ àkóso Rẹ̀ lóri àwọn nọmbà, Ó sàpeṣe ẹgbẹ̀rún m̀erindínlógórin [ogórùn-ún m̀erìnlélogórin] nàà pèlú “Peter”, ẹ̀ni tí a yí orúkọ̀ rẹ̀ padà láti “Simon”, ẹ̀ni tí ó gbọ̀ iránsẹ̀ àdàbà, sí “Peter”; báyii ni Ó ẹ̀ fi àmì mọ̀ ẹgbẹ̀rún m̀erindínlógórin [ogórùn-ún m̀erìnlélogórin] nàà gégé bí àwọn ẹ̀niyàn májẹ̀mú Rẹ̀ ní àwọn ojọ̀ ikeyìn.

“Àpáta” tí Ó yàn láti kọ̀ ijọ̀ Rẹ̀ lé lóri ni àpáta ipilẹ̀, ipilẹ̀ àti òkúta igun àkòkò tí “àkòkò méje” ti Lefitiku m̀erindínlógbòn, nítorí kò sí ipilẹ̀ òtítọ̀ kankan tí kì í ẹ̀ Kristi. Láti inú iribomi Kristi, nígbà tí Simoni “gbọ̀” ihìnrere ẹ̀yẹ̀ àdàbà tí tí dé orí àgbélébùù Òkun Òkú, fún ẹgbẹ̀rún kan, ogórùn-ún méjì àti ogóta ojọ̀, lẹ̀mejì lójojúmọ̀, irúbo òwúrò àti irúbo iròlẹ̀ wà, àfi ní ojọ̀ ikeyìn ti ẹgbẹ̀rún kan, ogórùn-ún méjì àti ogóta ojọ̀ nàà, nítorí ní ojọ̀ nàà, irúbo iròlẹ̀ yọ̀ kúrò lówọ̀ àlùfàà, àti lóri àgbélébùù Kristi kú gégé bí ọ̀re ẹ̀bo ẹ̀èdẹ̀gbẹ̀ta [2,520].

“Gbogbo rẹ̀ jẹ̀ ibèrù nílá àti idàrúdàpọ̀. Àlùfàà nàà ti fẹ̀ pa ẹ̀bo nàà; sùgbòn ọ̀bẹ̀ nàà bó kúrò lówọ̀ rẹ̀ tí agbára ti kúrò nínú rẹ̀, ọ̀dọ̀-àgùntàn nàà sì sá. Àpeṣe ti padé ohun tí a fi ń ẹ̀ afihàn rẹ̀ nínú ikú Omọ̀ Olórùn. A ti rú ẹ̀bo nílá nàà. Ọ̀nà sí ibi mímọ̀ jùlọ̀ ti sí sílẹ̀. A ti pèsè ọ̀nà tuntun àti aláàyè fún gbogbo ẹ̀niyàn. Kò sí mọ̀ tí ẹ̀dà ẹ̀niyàn ẹ̀lẹ̀sẹ̀, aláinírèti nínú ibànújẹ̀, yóò máa dúró de wíwá àlùfàà àgbà.” *The Desire of Ages, 757.*

“Àpáta” tí Yóò fi kọ̀ ijọ̀ Rẹ̀ lé lóri ni òkúta ipilẹ̀ tí àwọn akékòọ̀ ilé kò sílẹ̀; nọ́nbà rẹ̀ ni “ẹgbẹ̀rún méjì, ọ̀dúnrún, ogún.” Nínú esẹ̀ kúkúru kan, Kírísítì fi ara Rẹ̀ hàn gégé bí Olúwa gbogbo ǹnkan; nígbà tí Ó sì ẹ̀ bẹ̀, Ó dúró, Ó sì ń sọ̀rò nínú esẹ̀ ketàlá sí esẹ̀ kẹ̀dógún ti orí kọ̀kànlá nínú iwé Dániéli.

Èmi nàà sì wí fún ọ̀ pé, Pétèrù ni iwọ̀, àti lóri àpáta yìi ni Èmi yóò kọ̀ ijọ̀ Mì; àwọn ẹ̀nubodè ọ̀run àpáàdì kí yóò sì borí rẹ̀. *Matteu 16:18.*

A ó máa bá ikékòọ̀ yìi lọ̀ nínú àpilẹ̀kọ̀ tí ó kàn.

“Àwọn ohun ikókò jẹ̀ ti Jèhófà Olórùn wa: sùgbòn àwọn ohun tí a ti fihàn jẹ̀ tiwa àti ti àwọn omọ̀ wa tí tí láé.’ *Diutarónómì 29:29.* Bí Olórùn ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀ ẹ̀dà gan-an kò tii fihàn fún ẹ̀niyàn rí; imọ̀ sáyẹ̀nsì ẹ̀niyàn kò lè wá àwọn àṣírí Ẹ̀ni Ọ̀gá-ògo Jùlọ̀ mọ̀. Agbára Rẹ̀ nínú isẹ̀ ẹ̀dà jẹ̀ ohun tí a kò lè lóye, gégé bí iwàláàye Rẹ̀ nàà ẹ̀ jẹ̀ ohun tí a kò lè fi ogbòn yé.”

“Olórùn ti jẹ̀ kí ikún-omi imólẹ̀ kan tú sórí ayé nínú imọ̀ sáyẹ̀nsì àti isẹ̀ ọ̀nà pèlú; sùgbòn nígbà tí àwọn ẹ̀niyàn tí wọn jẹ̀ onimọ̀ sáyẹ̀nsì ní ijẹ̀wọ̀ bá ń sọ̀rò lóri àwọn kókó wònyí láti ojú iwòye ẹ̀niyàn lásán, dájúdájú wọn yóò dé sí àwọn ipinnu tí kò tọ̀. Ó lè jẹ̀ aláilẹ̀bi láti ronú jinlẹ̀ ju ohun tí ọ̀rọ̀ Olórùn ti fihàn lọ̀, bí àwọn èrò wa kò bá tako àwọn òtítọ̀ tí a rí nínú Iwé Mímọ̀; sùgbòn àwọn tí wọn kọ̀ ọ̀rọ̀ Olórùn sílẹ̀, tí wọn sì ń wá láti sàlàyè àwọn isẹ̀ àdáyéba Rẹ̀ lóri ilàna sáyẹ̀nsì, wọn ń sí lọ̀ lóri òkun àimọ̀ láini àtẹ̀ itòsónà tàbí kòm̀pási. Àwọn ọ̀kàn tí ó tóbi jù lọ̀, bí a kò bá fi ọ̀rọ̀ Olórùn tọ̀ wọn nínú iwádií wọn, a máa dà wọn lóri nínú isapá wọn láti tọ̀pa ibásepọ̀ tó wà láàárín sáyẹ̀nsì àti ifihàn. Nítorí pé Ẹ̀lédáà àti àwọn isẹ̀ Rẹ̀ ga ju imọ̀ wọn lọ̀ débi pé wọn kò lè fi àwọn òfin àdánidá sàlàyè wọn, wọn ka itàn inú Bíbèlì sí ohun tí kò ẹ̀e gbára lé. Àwọn tí wọn ń ṣiyeméjì sí igbékèlẹ̀ àwọn àkòsilẹ̀ Majẹ̀mu Láéláé àti Majẹ̀mu Tuntun, a ó mú wọn lọ̀ láti gbé igbésẹ̀ kan síwájú, kí wọn sì ṣiyeméjì nípa wíwà Olórùn; léyìn nàà, nígbà tí wọn bá ti pàdànu idákòrò wọn, a ó fi wọn sílẹ̀ kí wọn máa lù kiri lóri àwọn àpáta àìgbògbó.”

“Àwọn èniyàn wònyí ti pàdànú iròrùn ìgbàgbò. Ó yẹ kí ìgbàgbò tí ó dúró òfin wà nínú àṣẹ àtòrunwá ti Ọrọ̀ Mímọ̀ Ọlórùn. Kì í ṣe pé kí a fi imòràn èniyàn nípa sáyènsì dán Bíbélì wò. Imò èniyàn jẹ̀ amòná tí a kò lè fi gbèkè lé. Àwọn aláiyègbàgbò tí n ka Bíbélì nítorí láti máa wá àríwísí, lè, nípasẹ̀ òye aláìpé nípa bóyá sáyènsì tàbí ìṣipayá, sọ pé àwọn ti rí itakora láàárín wọn; sùgbón bí a bá lóye wọn ní tòótó, wọn wà ní ibámu pípé. Mósè kòwé lábé itonísónà Èmí Ọlórùn, imò-èdà ilẹ̀ tí ó péye kí yóò sì ní fi èrò ìṣàwárí hàn pé ó ti ṣàwárí ohun tí a kò lè bá àwọn ọ̀rọ̀ rẹ̀ mu. Gbogbo òtító, yálà nínú èdà tàbí nínú ìṣipayá, bá ara rẹ̀ mu ní gbogbo ifarahàn rẹ̀.”

“Nínú ọ̀rọ̀ Ọlórùn, a gbé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ibeèrè dide tí àwọn ọ̀mọ̀wé tó jinlẹ̀ jùlọ̀ kò lè dáhùn láéláé. A n fa àkíyèsí sí àwọn kókó-ọ̀rọ̀ wònyí láti fi hàn wá bí ọ̀pọ̀ nìkan ṣe wà, àní láàárín àwọn ohun tí ó wọ̀pọ̀ nínú ìgbésí ayé ojoojúmọ̀, tí ọ̀kàn èniyàn tí ó ní ààlà, pèlú gbogbo ọ̀gbón tí wọn n fi yangàn, kò lè lóye rẹ̀ ní kíkún láéláé.

“Sùgbón àwọn èniyàn imò sáyènsì n rò pé àwọn lè lóye ọ̀gbón Ọlórùn, iyẹn èyí tí Ó ti ṣe tàbí tí Ó lè ṣe. Èrò náà ti gbilẹ̀ gidigidi pé àwọn n fi ihámọ̀ sí i nípasẹ̀ àwọn òfin tirẹ̀. Àwọn èniyàn yálà n sẹ̀ iwáláàyè Rẹ̀ tàbí wọn n pa á ti; tàbí wọn n rò pé àwọn lè ṣàlàyé ohun gbogbo, àní ìṣiṣẹ̀ Èmí Rẹ̀ lórí ọ̀kàn èniyàn; wọn kò sì tún bọ̀wọ̀ fún orúkọ Rẹ̀ tàbí bẹ̀rù agbára Rẹ̀ mọ̀. Wọn kò gbàgbò nínú ohun àrà ọ̀run, nítorí wọn kò lóye àwọn òfin Ọlórùn tàbí agbára ailopin Rẹ̀ láti mú ifẹ̀ Rẹ̀ ṣe nípasẹ̀ wọn. Gégé bí a ti máa n lò ó ní ìgbà gbogbo, ọ̀rọ̀ náà ‘àwọn òfin ìṣẹ̀dá’ kó gbogbo ohun tí àwọn èniyàn ti lè ṣàwárí jọ nípa àwọn òfin tí n ṣàkóso ayé ohun ara; sùgbón mélòò ni imò wọn tó, àti bí pápá ìṣe náà ṣe tóbi tó nínú èyí tí Èlédàá lè ṣiṣe ní ibámu pèlú àwọn òfin Tirẹ̀, síbẹ̀ ní ọ̀nà tí ó kojá imòye gbogbo èdà aláìpé pátápátá!”

“Ọ̀pọ̀ èniyàn ni n kòni pé ohun èlò ayé ní agbára aláàyè nínú ara rẹ̀—pé a fi àwọn ànimọ̀ kan sínú ohun èlò ayé, léyìn náà a sì fi i sílẹ̀ kí ó máa ṣiṣe nípasẹ̀ agbára tí ó jẹ̀ ti inú ara rẹ̀; àti pé a n darí àwọn ìṣiṣe ìṣẹ̀dá ní ibámu pèlú àwọn òfin títi dide, èyí tí Ọlórùn tìkára Rẹ̀ pàápáá kò lè dá sí i. Èyí jẹ̀ imò èké, a kò sì fi ọ̀rọ̀ Ọlórùn mú un dúró. Ìṣẹ̀dá jẹ̀ ìránṣẹ̀ Èlédàá rẹ̀. Ọlórùn kí i pa àwọn òfin Rẹ̀ rẹ̀ tàbí ṣiṣe lòdi sí wọn, sùgbón Ó n lò wọn nígbà gbogbo gégé bí irinṣẹ̀ Rẹ̀. Ìṣẹ̀dá n jẹ̀rì sí ọ̀gbón, sí iwáláàyè kan, sí agbára aláṣiṣe kan, tí n ṣiṣe nínú àti nípasẹ̀ àwọn òfin rẹ̀. Nínú ìṣẹ̀dá ni ìṣe tí kò dáwọ̀ dúró ti Baba àti ti Ọ̀mọ̀ wà. Kristi wí pé, ‘Baba mi n ṣiṣe títi di isinsin yi, èmi náà sì n ṣiṣe.’ Johanu 5:17.”

“Àwọn ọ̀mọ̀ Léfi, nínú orin iyin wọn tí a kọ̀ sílẹ̀ nípasẹ̀ Nehemiah, kọ̀rìn pé, ‘Ìwo, àní Ìwo nìkan, ni Olúwa; Ìwo ti dá ọ̀run, ọ̀run àwọn ọ̀run, pèlú gbogbo ogun wọn, ayé, àti gbogbo ohun tí ó wà nínú rẹ̀, ... Ìwo sì n pa gbogbo wọn mọ̀.’ Nehemiah 9:6. Ní ti ayé yi, ìṣe ìṣẹ̀dá Ọlórùn ti parí. Nítorí pé ‘àwọn ìṣe náà ni a ti parí láti ipilẹ̀ ayé.’ Hebrews 4:3. Sùgbón agbára Rẹ̀ sì n ṣiṣe nínú dídúró àwọn ohun tí Ó dá. Kì í ṣe nítorí pé ètò ìṣe tí a ti mú lọ̀ sí ìṣiṣe lẹ́kàn n bá a lọ̀ láti ṣiṣe nípa agbára àdánidá tirẹ̀ ni ọ̀kàn fi n lu, tí èémí sí fi n tẹ̀ lé èémí; sùgbón gbogbo èémí, gbogbo ilù ọ̀kàn, jẹ̀ ẹ̀rì itọ̀jú Rẹ̀ tí ó kún gbogbo ibi, ti Èni náà nínú ẹ̀ni tí ‘àwa n gbé, tí àwa sì n rìn, tí a sì ní iwáláàyè wa.’ Acts 17:28. Kì í ṣe nítorí agbára àdánidá kan ni ilẹ̀ fi n mú ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ èso rẹ̀ jade lódoḍún, tí ó sì n bá a lọ̀ nínú irin rẹ̀ yíkà oòrùn. Ọ̀wọ̀ Ọlórùn ló n darí àwọn pílánẹ̀tì, tí Ó sì n pa wọn mọ̀ ní ipò wọn nínú irin àtòlẹ̀ṣeṣe wọn kojá nípasẹ̀ àwọn ọ̀run. Ọ̀un ni ‘n mú ogun wọn jade ní iye: Ó n pe gbogbo wọn ní orúkọ nípa títóbi agbára Rẹ̀, nítorí pé Ó lágbára nínú ipá; kò sí ọ̀kàn tí ó ṣàisí.’ Isaiah 40:26. Nípasẹ̀ agbára Rẹ̀ ni ewéko fi n dàgbà, tí

ewé fi n hàn, tí àwọn òdòdó sì n yọ. Òun ‘ni n mú koríko dàgbà lóri àwọn òkè nílá’ (Psalm 147:8), àti nípasẹ̀ Rẹ̀ ni a fi n mú àwọn àfonífojì so èso. ‘Gbogbo ẹranko igbó ... n wá oúnje wọn lódò Ọlórún,’ àti gbogbo ẹ̀dá aláàyè, láti inú kòkòrò tí ó kéré jù lọ tí tí dé ènìyàn, n gbára lé itójú àbójútó Rẹ̀ lójoojúmọ̀. Nínú ọ̀rọ̀ ẹ̀lẹ̀wà oníkẹ̀wì náà, ‘Gbogbo àwọn wònyí n retí Ọ.... Ohun tí Ìwọ bá fún wọn ni wón n kó jọ: Ìwọ n sí ọwọ̀ Rẹ̀, wón sì n kún fún ohun rere.’ Psalm 104:20, 21, 27, 28. Ọ̀rọ̀ Rẹ̀ ni ó n sàkóso àwọn èròjà; Ó fi ikùukùu bò àwọn ọ̀run, Ó sì n pèsè ọ̀jò fún ilẹ̀ ayé. ‘Ó n fún ní yinyin bí irun àgùntàn: Ó n tú iri dídì ká bí eeru.’ Psalm 147:16. ‘Nígbà tí Ó bá sọ ohùn Rẹ̀, ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ omi a wà ní àwọn ọ̀run, Ó sì n mú kí èéfín omi gòkè láti ipẹ̀kun ilẹ̀ ayé; Ó n ẹ̀ mọ̀nà mọ̀nà pẹ̀lú ọ̀jò, Ó sì n mú afẹ̀fẹ̀ jáde láti inú àwọn ilẹ̀ isúra Rẹ̀.’ Jeremiah 10:13.”

“Ọlórún ni ipilẹ̀ ohun gbogbo. Gbogbo sáyẹ̀nsì tòótọ̀ wà ní ibámu pẹ̀lú àwọn isẹ̀ Rẹ̀; gbogbo ẹ̀kọ̀ tòótọ̀ sì n darí lọ sí igbọ̀ràn sí ijoba Rẹ̀. Sáyẹ̀nsì n sí àwọn iyanu tuntun sí ojú wa; ó n fò sókè gíga, ó sì n sàwárí àwọn ọ̀gbun tuntun; sùgbọ̀n kò mú ohunkóhun wá láti inú iwádíí rẹ̀ tí ó bá ifihàn àtòrunwá tako. Àìmọ̀ lè wá ọ̀nà láti fi ọ̀rọ̀ sáyẹ̀nsì ẹ̀ àtilẹ̀yìn fún àwọn iwòye èké nípa Ọlórún, sùgbọ̀n iwé ẹ̀dá àti Ọ̀rọ̀ tí a kọ̀ sílẹ̀ n tan ìmọ̀lẹ̀ sórí ara wọn. Nípa bẹ̀ è n a ẹ̀ n darí wa láti bọ̀wọ̀ fún Ẹ̀lẹ̀dàá àti láti ní igbẹ̀kẹ̀lẹ̀ tí ó ní ọ̀ye nínú Ọ̀rọ̀ Rẹ̀.” Patriarchs and Prophets, 113–115.